

področja (npr. v obrti, industriji, šolstvu, upravi itd.). Osvetlitve s teh strani bi v marsičem dopolnile zgodovino slovenskega knjižnega jezika.

Vendar mislim, da so glavne naloge teoretičnega proučevanja naše terminologije v sodobnosti. Potrebnovali bi študije o mestu terminologije v sodobnem knjižnem jeziku in o osnovnih lastnostih terminov in pa posameznih strokovnih terminologij.

Pogrešamo razprav o možnostih in sredstvih jezika za tvorbo novih izrazov in terminov. S tem merim na posebno proučitev potencialnega izraznega bogastva, ki je v jeziku, in na praktična navodila na osnovi analize že obstoječih terminov, oz. terminološkega dela v zadnjih letih. Dalo bi se približno ugotoviti, za kakšne termine in v kakšnih okoliščinah je določena izrazna možnost najprikladnejša. Ljudje z izkušnjami bi lahko opozorili na celo vrsto faktorjev, ki vplivajo na izbiro besedotvornega sredstva za določen termin. Zato bi bilo potrebno ob študiju izraznih možnosti jezika proučiti tudi delovanje drugih okoliščin na izbiro termina. Pri tem delu bi se v znatni meri lahko opirali na besedotvorje splošnega jezika in tudi na tvorbo terminov v drugih slovanskih jezikih. V tej zvezi bi bila zanimiva kaka študija o odnosu naše terminologije do terminologij drugih jezikov, saj vemo, da so v celi vrsti terminoloških vprašanj v številnih jezikih poti enake ali pa zelo podobne, ker se pač po motivaciji novih poimenovanj večinoma naslanjajo na jezike, v katerih se tiska največ znanstvene in strokovne literature.

Bilo bi koristno, ko bi bila v kaki primerni obliki javnost še večkrat obveščena o terminološkem delu ali pa vsaj o nekaterih posebno zanimivih podrobnostih. Predvsem bi bilo pametno, da bi ljudje lahko čimprej izvedeli imena predmetov in delov posameznih strojev in priprav, ki jih uporabljajo vsak dan pri delu, doma ali npr. na izletih. To je sicer obrobni problem, vendar po svoje tudi pomemben za kulturo jezika. Z opisi včasih le s težavo dopoveš, kaj misliš. V tej zadevi bi lahko odigrale pomembnejšo vlogo trgovine z navodili v domačem jeziku in z napisi. Prav tako nižje šolstvo, kjer bi bilo po mojem treba čim sistematičneje poučevati tudi leksiko materinega jezika, ker je pač šola eden najpomembnejših faktorjev, ki seznanja človeka s svetom in njegovimi pojavi.

Zdi se, da je na tem področju še cela vrsta problemov, kjer ni enotnih mnenj, poleg tega pa tudi takih, ki se jih dosti ljudi ne zaveda, ter drobnih vprašanj, ki so tesno povezana z uspešnim terminološkim delom.

Ne bi bilo nepomembno razpravljanje o takih oblikah dela, po katerih bi čimprej zbrali, uredili in v taki ali drugačni obliki izdali terminologije posameznih področij in prešli na sprotno delo, ker se novi pojmi pojavljajo neprenehoma. Razumljivo je, da vseh teh del ne morejo opraviti ne sami terminologi in ne sami jezikoslovci, ampak je potrebno sodelovanje.

Za naše razmere bi bilo koristno proučiti, kako, po kakšnih poteh in kdaj prihajajo k nam novi pojmi, ki morajo dobiti poimenovanje, in razmeram prilagoditi tudi tvorbo novih terminov in izrazov.

Teoretične razprave o vseh teh problemih so potrebne zato, da bi se razširili razgledi, da bi se problemi reševali širše in da pri sintetičnem delu ne bi motila nerazčiščena ali pa premalo razčiščena teoretična vprašanja. Vrhu tega pa je javnost za vse te probleme močno zainteresirana in v raznih oblikah izraža željo, da poglobljeno spozna ta vprašanja.

France Novak

STANKO BUNC: SPOZNAVAJMO SLOVENSKI JEZIK (VII, VIII)

12

Osnovna naloga pouka slovenščine je ta, da usposablja učence za pravilno in tekoče pismeno ter ustno izražanje, jih seznanja z osnovnimi zakonitostmi materinščine, z najvažnejšimi deli iz ljudske in umetne književnosti, z nekaterimi značilnostmi iz literarne teorije, jih uči vrednotiti literarne umetnine in uporabljati v svoji nadaljnji rasti, ob tem pa razvija estetska in etična čustva, ljubezen do domovine in do delovnih ljudi ter oblikuje napreden pogled na svet. Pri jezikovnem pouku pa še posebej težimo zate, da ob upoštevanju otrokovega jezikovnega znanja in življenjske stvarnosti sintetično oblikujemo v učencih trden jezikovni čut, po analitični poti pa odpravljamo napake v pismenem in ustnem izobraževanju učencev. Vse naloge, ki jih ima jezikovni pouk v osnovni šoli, moremo uokviriti v dve osnovni in bistveni komponenti, v spoznavanje osnovnih zakonitosti jezika in v razvijanje učenčevega ustnega ter pismenega

izražanja, ki pa morata sloneti na pedagoških načelih in znanstvenih dosežkih modernega jezikoslovja, se skladati z novimi nazori o jeziku, ki je živa priča življenja, človeškega mišljenja in današnje dobe. Novi znanstveni izsledki in pojmovanje jezika kot živega organizma narekujejo tudi nove metode pri podajanju jezikovnega gradiva, in te pa se ne redko bistveno razlikujejo od naših že tradicionalnih. Ne gre nam toliko za preimenovanje stvari same, v večji meri gre za znanstveno prevrednotenje temeljnih razmiselnih zornih kotov o jeziku in za upoštevanje najboljše iz naše tradicije, ker se »v svetlih, prozornih globinah ljudskega jezika ne izraža samo priroda rodne zemlje, ampak vsa zgodovina narodovega duhovnega življenja. Pokolenja naroda prehajajo drugo za drugim, toda rezultat življenja vsakega rodu v jeziku ostaja za dediščino potomcem...« (K. D. Ušinski). Ob tem moramo upoštevati tudi izreden pomen slovenskega jezikovnega pouka v osnovni šoli, ki je obvezna splošnoizobraževalna šola ter bi tako morala jezikovno izobraziti in jezikovno kultivirati najširše ljudske množice.

Seveda si sodobnega jezikoslovnega pouka ni mogoče predstavljati brez primernih sodobnih pripomočkov, knjižnice, učbenikov, magnetofona, gramofonskih plošč, diaskopa itd. Razveseljivo je dejstvo, da se je v zadnjih letih povečala skrb za sistematično gojenje slovenskega knjižnega jezika v osnovni šoli, in tako smo dobili med drugim tudi nekaj zares dobrih učbenikov: v letu 1962 *Spoznajmo slovenski jezik* za 4. razred in leta 1963 za 5. razred (oba je napisala Marija Jalen); lani smo dobili v roke jezikovno vadnico za sedmi in letos še za osmi razred (njun avtor je Stanko Bunc). Šele ko bo izšel učbenik za 6. razred (baje je tudi ta že v tisku), si bomo lahko ustvarili o njih zaokroženo sodbo in jih kot celoto pravilno ocenili, zlasti še zato, ker nas posebno zanima, kako bo realizirana snov za ta razred, ki pomeni hkrati začetek druge (višje) stopnje v osnovni šoli. (Pri tem imam v mislih peti razred kot prehodni razred. Razredni pouk se tu konča, v šestem ga zamenja predmetni, snov se pri vseh predmetih znatno razširi in v naslednjih letih problemsko pogloblja.)

Kljub temu je že zdaj mogoče izluščiti nekaj dejstev, ki se nanašajo na vse štiri učbenike kot celoto, če jih primerjamo s prejšnjimi in če upoštevamo nekatere novosti nove Toporišičeve slovnice, čeprav ta ne sodi več v okvir našega razmišljanja. Jalnova in Bunc izhajata iz trditve naših starejših slovničarjev, kakor so jih ti oblikovali za učence srednjih šol v Slovenski slovnici 1947. leta (v nekoliko izpopolnjenih izdajah še 1956. in 1964 leta*) in so jih drugi kasneje bolj ali manj posrečeno prenašali tudi v osnovno šolo. Njun odnos do jezika se vsaj v načelnih, izhodiščnih in temeljnih stališčih ujema z njihovimi pogledi na jezikovno znanost in z njihovimi metodami (do potankosti tega ob samih jezikovnih vadnicah ni mogoče ugotoviti, vendar nekatera dejstva tako mišljenje potrjujejo). Osnovnošolskemu otroku primerno sta uspešno in z izostrenim jezikovnim posluhom (zlasti Jalnova) razložila osnovne zakonitosti materinščine in jim pravila knjižnega jezika ob tekstih plastično približala. Sklepni pravil pri stavku, stavčnih členih in besednih vrstah nista bistveno spreminjala, tudi razvrstitev jezikovnega gradiva je v glavnem taka, kot jo poznamo iz slovnice za srednjo šolo. Izvirnost v delih se kaže v smotnem povezovanju pravopisa, pravorečja in slovnice ter v povezanosti z drugimi predmeti. Največja vrednost vseh novih jezikovnih vadnic so vsekakor številne in raznovrstne vaje, ki so polne življenjskega soka in so na vse strani povezane z otrokovim življenjem (čustvovanjem in mišljenjem) ter izkušnjami. Po formalni in vsebinski strani pomenijo velik korak naprej od vseh dosedanjih jezikovnih učbenikov.

Od nekoliko splošnejšega uvodnega razmišljanja prehajamo na podrobnejšo razčlenitev jezikovnih vadnic za sedmi in osmi razred osnovne šole (njun avtor je, kot smo že povedali, Stanko Bunc).

Učni načrt predpisuje kot material pri jezikovnem pouku živ ustni govor in tekste z življenjsko vsebino, ki ne smejo biti ločeni od celotnega pouka materinščine in drugih predmetov. Tako moramo v sedmem razredu koncentrično razširjati in vertikalno poglobljati ter v glavnem končati snov o stavku, prostem in zloženem, stavčnih členih ter besednih vrstah. Vzporedno bi morali ob temeljnem gradivu ponoviti in utrditi pravorečno znanje iz prejšnjih let, seznaniti učence z narečjem, pogovornim in knjižnim jezikom ter odnosi med njima, pravorečnimi znamenji ter ob branju in analizah pravorečnih pojavov v prebranih tekstih sintetizirati osnovna pravorečna pravila. K temu lahko dodamo še pogostne stilistične vaje, zahtevnejše opazovalne, domišljajske, doživljajske in opazovalne spise, ki so vezani na razredno učno snov, opise in orise, načrte za pisanje življenjepisa, potopisa ter zapisnika. Učni načrt nam nalaga precejšnjo

* Glede zadnje izdaje prim. Toporišičevo kritiko v prejšnji številki JIS.

nalogo, hkrati pa ne nakazuje nobenih poti ali metod, kako vso to obširno snov razlirizirati primerno učenčevi razvojni stopnji.

Bunc se je lotil v svoji knjigi obdelave jezikovnega gradiva po istem zaporedju, kot ga ima učni načrt. Uvodnim Levstikovim besedam, »da je prva in poglavitna reč, kaj in kako se piše«, sledi ob tekstih in vajah ponavljanje o prostem stavku, stavčnih členih. Berilni sestavki so kratki, premišljeno izbrani in primerni za sistematično ponovitev snovi. Vaje se motivno ne povezujejo z osnovnimi teksti, služijo pa predvsem temu, da bi ob primerih jezikovno gradivo čim bolj ponovili in poglobili. Zdi se, kakor da ne gre avtorju toliko za to, da bi v tem razredu že obdelano snov o prostem stavku še s čim novim dopolnili, ampak mu je bolj za sistemizacijo jezikovnega gradiva, ki smo ga obravnavali v prejšnjih razredih, zlasti v šestem. Snov se vsebinsko in problemsko razširja šele ob zloženem stavku. Smiselno izbrane tekste, iz katerih smo prej razvijali po induktivni poti sklepna pravila, so zdaj zamenjali goli stavki, ki so sicer povsod številni, postavljeni pa so drug ob drugega brez prave notranje povezave. Učitelj bo vseeno lahko ob njih prikazal učencem notranji red v jeziku, le da jezik ni zmeraj tako enostaven in v vsakem primeru jase, kot se zdi iz primerov. Tak način je delno razumljiv, ker se snov občutno širi in bi rabili le preveč gradiva, po drugi strani pa se moramo zavedati, da smo s tem jezikovne pojave iztrgali iz naravnega življenjskega okolja. Pri taki metodi se moramo zlasti varovati, da ne bi zašli v naštevaje golih dejstev in teoretiziranje. Bunc se je skušal temu izogniti z raznovrstnimi vajami, ki pomanjkljiv tekst smiselno dopolnjujejo. Snov razvija zelo pregledno, na koncu logično zaokroženega poglavja poglablja sklepe z bogatimi vajami, ki niso enostavne in silijo učenca k razmišljanju. Tako sledijo domiselni primeri pri obravnavi priredja in nato spet novi ob podredu (str. 16 in 33). Avtor pogosto opozarja na ločila v zloženem stavku in na težje primere ob dopolnjevanju, pojasnjevanju ter utemeljevanju upravičenosti rabe veznikov, zaimkov, prislovov itd. Ob razlaganju odvisnikov je pazil tudi na vizualno dojetanje pri učencih, zato je razlago dopolnil z grafičnimi primeri, ki sistematično samo koristijo. Snov o stavku (prostem in zloženem) sklene z razpredelnico in grafično ponazoritvijo stavčne strukture, obogati pa še z zapleteno, vendar domiselno vajo (str. 36).

Samostojen del v jezikovni vadnici sestavlja oblikoslovje; druga za drugo se vrstijo besedne vrste v svojih najrazličnejši oblikah. Pri glagolu je podrobneje razloženo prehajanje glagolskega dejanja, nakloni, načini, raba časov (dovršni sedanjik za prihodnost, dramatični sedanjik za preteklost), neosebne glagolske oblike in njihova raba v stavku, nedoločnik v vlogi predmeta in prilastka, vzporedno s tem pa raba vejice.

Ob novem tekstu in vajah je nato na vrsti ponovitev o samostalniku kot pojmu, razdelitev imen na lastna, občna, skupna in snovna, spol pri samostalniku, število, sklanjatve ter raba.

Na podoben način so obdelane ob vajah in sestavkih še ostale besedne vrste, pridevnik, zaimek, števnik, prislov in predlog, tako kot to zahteva učni načrt za ta razred.

Najboljša stran Bunčeve jezikovne vadnice za sedmi razred je vsekakor nazorna in sistematična obdelava jezikovnega gradiva, zelo praktične vaje, dober posluh za razvojno stopnjo učencev, jasnost v oblikovanju sklepnih pravil, smiselni izbor literarnih in drugih tekstov ter zares odličen tisk in oprema. Avtor je posvetil največjo skrb slovničnemu pouku, obdelal pa je vse, kar predpisuje za ta razred učni načrt.

Razmišljanje pri razčlenjevanju dela odkriva tudi nekatere pomanjkljivosti, ki pa ne zmanjšujejo učeniku njegove vrednosti. Iskanje samostojne poti pri prenašanju trditev tradicionalne slovnice in pedagoških izkušenj na raven osnovnošolskega dojetanja je pomembna lastnost v obeh Bunčevih delih, vendar te še ni našel v polni meri. Avtor zasluži priznanje za trud in uspehe, moti pa nas uklenjenost in prevelika navezanost na metodo podajanja snovi, kakršno ima slovnica za srednje šole. Tako najdemo v jezikovni vadnici v mnogih poglavjih samo nove primere, ves ostali metodični postopek pa je prevzet. Prav tako se avtor ni mogel popolnoma izogniti precej splošnemu okviru, ki ga določa učni načrt; to se kaže v sami razvrstitvi jezikovnega gradiva, še posebno pa v tem, ko v nekaterih poglavjih pove samo tisto, kar vsebuje učni načrt, a bi bilo skoraj nujno, da bi nam razložil nekatere stvari temeljiteje. Ker je vadnica namenjena učencem, bi moral v sedmem razredu še razširiti znanje ob stavčnih členih, sama vprašanja so le del tega.

Tako bi bilo koristno pri povedku vsaj mimogrede ponovno pojasniti vlogo povednega določila v stavku, pri osebk — kdaj stoji lahko osebka beseda v katerem drugem in ne prvem sklonu, kateri stavki so brez osebka itd. (Str. 6 in 7)

Pri glagolu manjkajo glavne misli o njegovi funkciji v staku, glagolskem vidu in spregatvah. Zelo skromno in samo informativno so obdelane sklanjatve pri samostalniku, primeri so skopi, nikjer ni nič povedanega o vsaj nekaterih posebnostih.

Zeleti bi si tudi skrbnejše povezanosti poglavij iz pravopisa in pravočrta s slovnimi (ločila so dobro obdelana povsod, kjer je bilo to primerno) in povezanosti še z drugimi predmeti.

* * *

V končni fazi je mogoča strnitev in ureditev v vseh prejšnjih razredih ob tekstih ter vajah pridobljenega znanja; tako v osmem razredu jezikovno snov samo še sistematično dopolnjujemo, poglobljamo in jo dvigamo v učenčevo zavest. Pri jezikovnem pouku sistematično ponovimo vse o stavku, stavčnih členih in besednih vrstah ter pravopisna pravila; novost je izpeljava besed, tvorba besednih vrst, besedne družine. Vzporedno s tem oblikujemo v učencu osnove dobrega sloga in odpravljamo pogoste napake; v povezavi z zgodovinskim poukom pa ga brez večjih podrobnosti seznanimo z razvojem slovenskega knjižnega jezika in njegovimi plastmi, s pogovornim jezikom in narečjem. Snov za osmi razred osnovne šole je zdaj prvič tako strnjeno obdelana v Bunčevi vadnici *Spoznnavajmo slovenski jezik VIII*.

V prvem daljšem poglavju je pregledno prikazan zgodovinski razvoj slovenskega jezika in njegovo mesto med drugimi indoevropskimi jeziki, zlasti med slovanskimi in južnoslovanskimi. Avtor si je izbral induktivno pot ter tako izhaja iz skupnega indoevropskega jezika; še prej pojasni pojma *materin jezik* — *tuj jezik*, nato spremlja preraščanje dialektov skupnega prajezika v samostojne indoevropske jezike in razvejanost slovanskih jezikov ter se nekoliko bolj pomudi pri jugoslovanskih. S primeri plastično pojasni njihovo jezikovno sorodstvo ter opomni na nekatere podrobnosti ter razlike med njimi. Pri slovenskem jeziku so obrazloženi pojmi (nekateri bolj jasno, drugi manj), kaj je *slovenski jezik*, vse oblike tega jezika: *knjižni govor*, *ljudski govor*, *narečje*, ter vzroki, ki so privedli do take narečne barvitosti na sorazmerno majhnem jezikovnem prostoru. Tako smo prišli do sodobnega *knjižnega jezika* in ob njem do *pogovornega jezika*. Vse razlage temeljnih pojmov so povezane tudi z zanimivimi primeri. V okviru tega članka se ni mogoče spuščati v jezikovna vprašanja, zato naj bo samo omenjeno, da današnja lingvistika razlaga nekatere teh pojmov drugače, o izoblikovanem pogovornem jeziku pa bi v slovenščini danes še ne mogli govoriti.

K prvemu poglavju bi pripomnili še to da bi bilo morda bolje, če bi se lotili obravnave po obratni poti ter začeli s slovenskim jezikom in njegovimi zvrstmi, temu dodali več smiselno zaokroženih tekstov (posebno pri narečjih naj bi našli otroci iz vsake pokrajine nekaj svojega), nadaljevali pa bi z nastankom in razvojem jezika. Tako zaporedje ima npr. J. Toporišič v svoji slovnici *Slovenski knjižni jezik I*, za osnovno šolo pa bi bilo to še bolj primerno, ker bi s tem izhajali od znanega k neznanemu.

Drugo poglavje nam govori, iz katerih sestavnih delov so besede (kaj je koren, pripona, obrazilo, osnova, predpona), kako izpeljujemo samostalnike, pridevnike, glagole, kako jih zlagamo; seznanja nas z besednim zakladom in življenjem besed, vse to ob primerih. Mislim, da so poleg ločil in velike začetnice to najtežja poglavja pri pouku slovenskega jezika v osnovni šoli.

Ves ostali del jezikovne vadnice je namenjen oblikovanju učenčevega sloga, ponaavljanju pravopisa, pravorečja, stavka in besednih vrst ter analizi literarnih sestavkov. Tu gre res za samostojno delo ob tekstih. O izbiri sestavkov in o njih razvrstitvi se lahko izrazimo samo pohvalno, dobri so, zanimivi in primerni za ponovitev celotne snovi.

V tem delu je pokazal avtor veliko več samostojnosti ter izvirnosti, učni načrt je prerastel in ga v prejšnji meri dopolnil.

Jezikovni vadnici za sedmi in osmi razred osnovne šole sta pomembni novosti med našimi učbeniki in dober priročnik za jezikovno izobraževanje učencev.

Janez Mušič